

УДК 330.3: 332

**ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ В УМОВАХ
РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ**<https://orcid.org/0000-0003-1121-7160>

Бойченко Еліна Борисівна, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки, підприємництва і природничих наук Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського, місто Київ, boychenko-elina@ukr.net

Дроботенко Яна Михайлівна, аспірант Інституту економіко-правових досліджень НАН України, місто Київ

Elina Boychenko, doctor of economic Sciences, associate Professor, associate Professor of the Department of Economics, entrepreneurship and natural Sciences of V. I. Vernadsky Taurida national University, Kyiv, boychenko-elina@ukr.net

Yana Drobotenko, post-graduate student of the Institute of economic and legal studies of NAS of Ukraine, Kyiv

E. Boychenko, Y. Drobotenko. Features of reproduction of the productive forces in terms of restructuring the region's economy.

The article proves that the restructuring of the regional economy involves changing the structure of production, expanding the range of products, increasing the level of innovation, forms and methods of management, the formation of the social structure of society. Restructuring is understood as a fundamental transformation of business, production, economic, social and other conditions for the functioning of enterprises and the implementation of a number of measures to bring them in line with the changing requirements of society and social structure. The essence of the restructuring of the economy is that as a result of diversification in the structure of the economy of the region there are changes in the processes of reproduction of the productive forces of the region. And, above all, changes are taking place in the structure of the labor resources of the region. In modern science under the productive forces refers to the system of factors of production, which transforms the substances of nature, according to requirements, people create material and spiritual benefits and determines the growth of labor productivity. The main factors of production are defined such as land, labor, capital. It is proved that the content of the production process is the use of material and human resources, which, becoming production factors, combined in the interrelated processes of labor, the result of which is the creation of economic and social benefits necessary for the life and development of society. The production process combines all the factors of production that affect its efficiency and effectiveness. In order to determine the patterns of reproduction of productive forces in the restructuring of the region's economy, the article highlights the following factors: natural and geographical, which act as a natural environment for economic development; geopolitical, which consist in the formation of the environment of the territory; demographic, which determines the structure of the labor resources of the territory; economic, which are found in the structure of territorial and sectoral distribution of employment, the level of employment and registered unemployment, working conditions, territorial mobility, etc.; social and innovative.

Бойченко Е., Дроботенко Я. Особливості відтворення продуктивних сил в умовах реструктуризації економіки регіону.

У статті доведено, що реструктуризація економіки регіону передбачає зміну структури виробництва, розширення асортименту продукції, підвищення інноваційного рівня, форм і методів управління, формування соціальної структури суспільства. Під реструктуризацією розуміється кардинальне перетворення бізнесу, виробничих, економічних, соціальних та інших умов функціонування підприємств і здійснення ряду заходів щодо приведення їх у відповідність до мінливих вимог суспільства і соціальної структури. Сутність реструктуризації економіки полягає в тому, що в результаті диверсифікації в структурі економіки регіону відбуваються зміни в процесах відтворення продуктивних сил регіону. І, перш за все, зміни відбуваються в структурі трудових ресурсів регіону. У сучасній науці під продуктивними силами розуміється система факторів виробництва, яка забезпечує перетворення речовин природи, відповідно до потреб людей, створює матеріальні та духовні блага і визначає зростання продуктивності суспільної праці. Головними факторами виробництва визначені такі як земля, праця, капітал. Доведено, що зміст виробничого процесу полягає у використанні матеріальних та людських ресурсів, які, стаючи виробничими факторами, поєднуються у взаємопов'язаних процесах праці, результатом яких є створення економічних та соціальних благ, необхідних для життєдіяльності та розвитку соціуму. У виробничому процесі поєднуються всі фактори виробництва, які впливають на його ефективність та результативність. З метою визначення закономірності відтворення продуктивних сил в

умовах реструктуризації економіки регіону у статті виділені наступні чинники: природно-географічні, які виступають як природне середовище розвитку економіки; геополітичні, які полягають у формуванні навколишнього середовища даної території; демографічні, від яких залежить структура трудових ресурсів даної території; економічні, які виявляються в структурі територіально-галузевого розподілу зайнятих, рівня зайнятості та зареєстрованого безробіття, умовах праці, територіальної мобільності тощо; соціальні та інноваційні.

Бойченко Э., Дроботенко Я. Особенности воспроизводства производительных сил в условиях реструктуризации экономики региона.

В статье доказано, что реструктуризация экономики региона предполагает изменение структуры производства, расширение ассортимента продукции, повышение инновационного уровня, форм и методов управления, формирования социальной структуры общества. Под реструктуризацией понимается кардинальное преобразование бизнеса, производственных, экономических, социальных и других условий функционирования предприятий и осуществление ряда мероприятий по приведению их в соответствие с меняющимися требованиями общества и социальной структуры. Сущность реструктуризации экономики заключается в том, что в результате диверсификации в структуре экономики региона происходят изменения в процессах воспроизводства производительных сил региона. И, прежде всего, изменения происходят в структуре трудовых ресурсов региона. В современной науке под производительными силами понимается система факторов производства, которая обеспечивает преобразование веществ природы в соответствии с потребностями людей, создает материальные и духовные блага и определяет рост производительности общественного труда. Главными факторами производства определены такие как земля, труд, капитал. Доказано, что содержание производственного процесса заключается в использовании материальных и человеческих ресурсов, которые, являясь производственными факторами, сочетаются в взаимосвязанных процессах труда, результатом которых является создание экономических и социальных благ, необходимых для жизнедеятельности и развития социума. В производственном процессе сочетаются все факторы производства, которые влияют на его эффективность и результативность. С целью определения закономерности воспроизводства производительных сил в условиях реструктуризации экономики региона в статье выделены следующие факторы: природно-географические, которые выступают средой развития экономики; геополитические, которые заключаются в формировании окружающей среды данной территории; демографические, от которых зависит структура трудовых ресурсов данной территории; экономические, которые проявляются в структуре территориально-отраслевого распределения занятых, уровня занятости и зарегистрированной безработицы, условиях труда, территориальной мобильности и тому подобное; социальные и инновационные.

Постановка проблеми. Безперечним є той факт, що успіх економічного розвитку України, кожного її регіону, багато в чому залежить від ефективної господарської діяльності. Господарська діяльність як комплекс науково-технічних, організаційних, фінансових заходів та виробничих процесів, створених на засаді новітніх технологій, з використанням сучасної техніки та методів управління, є важливішою складовою у створенні такого продукту, з такими споживчими властивостями, який би за своїми якістю та призначенням задовольняв певні потреби споживачів. У процесі здійснення такої діяльності виникає необхідність реструктуризації виробничої структури території. Реструктуризація економіки спрямована на забезпечення конкурентних переваг підприємствам, зниження економічних ризиків, симбіозу новітніх технологічних та організаційних розробок, заснованих на сучасних досягненнях науки, підвищення якості продукції та послуг, зростання оплати праці, а також забезпечення соціального розвитку території.

Таким чином, в умовах переходу від індустріальної економіки до так званої «нової економіки», що базується на інтелектуальних ресурсах, наукомістких і інформаційних технологіях, реструктуризацію економіки можна розглядати як передумову соціально-економічного розвитку регіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням соціально-економічного розвитку територій присвячено чимало досліджень провідних вітчизняних та закордонних вчених, таких як Заяць Т.А., Варналій З.С., Тимченко О.І., Пивоваров М.Г. та інші науковці. Однак, сучасний стан розвитку економіки України потребує постійного

удосконалення механізмів забезпечення соціально-економічного розвитку об'єднаних територіальних громад в умовах реструктуризації економіки.

Сутність процесу «реструктуризація підприємств» досліджується у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців, таких як: Б.М. Андрушків, А.В. Височин, В.М. Гриньова, О. М. Кондрашов, І.О. Лепьохіна, І.І. Мазур, С. В. Мочерний, В.С. Ніценко, О.М. Риженков, В.Д. Шапиро та багато інших вчених. Однак, сучасний стан розвитку економіки України потребує постійного удосконалення механізмів забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів в умовах реструктуризації економіки.

Формування цілей статті. Метою статті є дослідження теоретичних засад особливостей відтворення продуктивних сил в умовах реструктуризації економіки регіону.

Результати дослідження. У сучасних наукових дослідженнях вважається, що реструктуризація економіки регіону передбачає зміну структури виробництва, розширення асортименту продукції, підвищення інноваційного рівня, форм і методів управління, формування соціальної структури суспільства. У зарубіжній методології під реструктуризацією розуміється кардинальне перетворення бізнесу, виробничих, економічних, соціальних та інших умов функціонування підприємств і здійснення ряду заходів щодо приведення їх у відповідність до мінливих вимог суспільства і соціальної структури. У розвинених країнах світу поняття «реструктуризація» розглядається як образ життєдіяльності компаній, як процес, без якого неможливо нормально розвиватися підприємствам [1].

Слід зазначити, що в групу проблемних вчені відносять монопрофільні території, економіка яких заснована на довгостроковій експлуатації природних ресурсів і які в силу об'єктивних і якісних характеристик ресурсоємних баз із часом можуть перейти в категорію депресивних.

Сутність реструктуризації економіки полягає в тому, що в результаті диверсифікації в структурі економіки регіону відбуваються зміни в процесах відтворення продуктивних сил регіону. І, перш за все, зміни відбуваються в структурі трудових ресурсів регіону.

З метою обґрунтування цього тезису наведемо, що у сучасній науці під продуктивними силами розуміється система факторів виробництва, яка забезпечує перетворення речовин природи, відповідно до потреб людей, створює матеріальні та духовні блага і визначає зростання продуктивності суспільної праці [2, с. 8].

У економічній теорії головними факторами виробництва визначені такі: земля – природні багатства, дані самою природою, тобто всі природні ресурси (землі, ліси, води, родовища); праця – робоча сила, головна особливість якої полягає в тому, що праця невіддільна від людини, від його робочої сили і тому має соціальний, економічний і політичний аспект; капітал — наявні, вироблені засоби виробництва, фінансовий капітал, тобто сукупність майна, використаного для отримання прибутку. Взаємозв'язок цих складових обумовлює певний рівень розвитку продуктивних сил.

По-перше, земля як фактор виробництва, даний самою природою, має трояке значення. У широкому змісті вона означає усі використовувані у виробничому процесі природні ресурси, поєднується з працею і капіталом. У вузькому сенсі в ряді галузей (аграрній, видобувній, рибній) земля є об'єктом господарювання, коли вона одночасно виступає і предметом праці, і засобом праці.

По-друге, праця як фактор виробництва є тою частиною суспільства, яка безпосередньо зайнята в процесі виробництва. На відміну від інших факторів виробництва, праця має свої особливості. Головна з них полягає в тому, що праця є невід'ємною від людини, від її робочої сили і тому має соціальний і політичний аспект. Праця як фактор виробництва є фізичною та інтелектуальною діяльністю людини, спрямованою на виробництво економічних благ і надання послуг [3, с. 87].

Сучасні науковці визначають, що головною продуктивною силою суспільного виробництва є людина, її якісні характеристики як працівника суттєво впливають на ефективність ринкової економіки, конкурентоздатність товарів і послуг, масштаби і темпи науково-технічного й організаційного прогресу. З огляду на це розвиненість усіх галузей національної економіки кожної країни вирішальною мірою залежить від стану підготовки та використання освіченої, висококваліфікованої, творчої, активної робочої сили, забезпечення її кваліфікаційної й територіальної мобільності. Загальновизнаною є така залежність: чим більше розвинена економіка, тим вищі вимоги до якісних характеристик робочої сили, і тим більшою стає потреба у висококваліфікованих працівниках.

По-третє, капітал (від лат. *capitalis* – головний, головне майно, головна сума) включає в себе сукупність створених минулою працею благ, є сукупністю майна, активів використовуваних для отримання прибутку. Капіталом називають матеріальні та фінансові ресурси в системі факторів виробництва. Розрізняють такі види капіталу як основний (фізичний), оборотний та людський.

З метою визначення теоретичних аспектів відтворення продуктивних сил в умовах реструктуризації економіки регіону доцільно зауважити, що зміст виробничого процесу полягає у використанні матеріальних та людських ресурсів, які, стаючи виробничими факторами, поєднуються у взаємопов'язаних процесах праці, результатом яких є створення економічних та соціальних благ, необхідних для життєдіяльності та розвитку соціуму. У виробничому процесі поєднуються всі фактори виробництва, які впливають на його ефективність та результативність.

Важливим у визначенні сутності виробничого процесу є постулат того, що він має технологічну та трудову складову. Так технологічна складова виробничого процесу пов'язана з перетворенням предметів праці в готову продукцію, яка володіє закладеними технологічними, економічними та соціальними характеристиками. Технологічна складова виявляється як заздалегідь розроблений технологічний процес. Технологічний процес, з точки зору економічної теорії, розглядається як сукупність змін предметів праці, що необхідні для виготовлення продукції, які відбуваються за участю або без участі живої праці.

Трудова складова виробничого процесу пов'язана з сукупністю дій індивіда у виконанні технологічного процесу. Від професійних якостей робітника, його знань, навичок, досвіду, професійної культури, стану здоров'я залежить виконання професійних обов'язків, продуктивність праці тощо.

Щодо визначення сутності матеріальних та людських ресурсів стверджується, що під матеріальними ресурсами розуміються ресурси, які беруть участь у процесі господарської діяльності протягом одного виробничого циклу, при цьому повністю змінюють свою форму та переносять вартість на витрати підприємства. Наявність матеріальних ресурсів є об'єктивно необхідною умовою функціонування виробництва, від рівня управління якими залежить ефективність та результативність фінансово-господарської діяльності підприємства.

Людські ресурси є ключовим ресурсом економіки, від якості й ефективності використання яких багато в чому залежать результати діяльності і конкурентоспроможності регіону. Саме людські ресурси надають руху матеріально-речовим елементам виробництва, створюють продукт, вартість і доданий продукт у формі прибутку. У XXI столітті, в умовах «економіки знань», людські знання та нематеріальні активи перетворюються на основне джерело конкурентної переваги регіону як на національному так і на світовому ринках. Тому, можна стверджувати, що людина, яка є елементом регіонального соціуму та формується в умовах відтворення його соціального життя, є не тільки найважливішим ресурсом виробничого процесу, а й головною продуктивною силою суспільства.

Під відтворенням розуміється процес відновлення використаних чинників виробництва (природних та людських ресурсів, засобів виробництва) шляхом їх

подальшого виробництва. Відтворення означає безперервне повторення процесів виробництва, розподілу, обміну і споживання. Суспільство не зможе існувати й розвиватися, якщо не буде постійно відтворювати всі чинники виробництва – сировину, засоби виробництва, робочу силу [4, с. 78, 79].

Відтворення як економічна категорія означає безперервне відновлення виробництва товарів, послуг та духовних благ, на основі чого здійснюється відтворення всіх елементів економічної системи — продуктивних сил, техніко-економічних, організаційно-економічних та виробничих відносин (або відносин економічної власності), а також господарського механізму. У будь-якому суспільстві люди повинні постійно задовольняти свої потреби, для чого необхідне безперервне відтворення матеріальних благ, а значить, і процесу їх виробництва [5, с. 223]. Процес відтворення охоплює і головні фактори виробництва, а саме землю як природні ресурси, працю як робочу силу та усі види капіталу.

Таким чином, на засадах визначення теоретичних аспектів відтворення продуктивних сил можна стверджувати, що цей процес доцільно розглядати як безперервне відновлення всіх факторів виробництва, а саме природних ресурсів, робочої сили, засобів виробництва.

З метою визначення закономірності відтворення продуктивних сил в умовах реструктуризації економіки регіону доцільно встановити чинники, що впливають на цей процес:

1) природно-географічні виступають як природне середовище розвитку економіки. Природні ресурси, особливості їх видобутку та умови природокористування, обумовлюють розміщення продуктивних сил, впливають на вибір пріоритетних видів економічної діяльності регіону, обумовлюють особливості формування та функціонування територіальних виробничо-господарських комплексів, формування економічної, соціальної, транспортної, інфраструктури регіону;

2) вплив геополітичних чинників полягає у формуванні навколишнього середовища даної території. Дія цих чинників полягає в інтеграції продуктивних сил території в структуру світового економічного простору, а також міжнародного поділу праці на основі розвитку різних форм зовнішньоекономічних зв'язків. При цьому визначальну роль відіграють певні конкурентні переваги держави у світогосподарській сфері, які залежать від рівня ефективності використання природно ресурсного потенціалу, структури економіки, курсу зовнішньоекономічної політики [6, с. 25];

3) вплив демографічних чинників на відтворення продуктивних сил є одними з найвагоміших факторів впливу, від яких залежить структура трудових ресурсів даної території. Демографічні чинники надають вагомий вплив на забезпеченість території трудовими ресурсами;

4) економічні чинники, які впливають на відтворення продуктивних сил, виявляються в структурі територіально-галузевого розподілу зайнятих, рівня зайнятості та зареєстрованого безробіття, умовах праці, територіальної мобільності тощо. Розвиток територіально-галузевого промислового комплексу регіону сприяє зайнятості населення, розвитку соціальної інфраструктури, забезпечує місцеве населення робочими місцями, що, у свою чергу, сприяє подоланню бідності тощо;

5) соціальні чинники впливу на відтворення продуктивних сил полягають у створенні соціальної інфраструктури та рівні її якості. Метою розвитку соціальної інфраструктури є задоволення населення в соціальних потребах;

6) інноваційні чинники, суть яких полягає у впровадженні сучасних досягнень науки та техніки в господарський комплекс регіону тощо.

Висновки. За результатами дослідження встановлено, що реструктуризація економіки регіону передбачає зміну структури виробництва, розширення асортименту продукції, підвищення інноваційного рівня, форм і методів управління, формування соціальної структури суспільства. Сутність реструктуризації економіки полягає в тому, що

в результаті диверсифікації в структурі економіки регіону відбуваються зміни в процесах відтворення продуктивних сил регіону. І, перш за все, зміни відбуваються в структурі трудових ресурсів регіону.

У сучасному суспільстві відбувається прискорення темпів техніко-технологічного оновлення виробництва, яке потребує від працівника відповідного рівня освіти, уміння використовувати техніку та бути обізнаними з новітніми технологіями. Отже, виникає потреба до зміни якісних характеристик робочої сили. А саме, необхідною, перш за все, стає процедура оновлення професійних знань, які мають бути фундаментальними, легко трансформованими та модельованими. Важливими стають питання збереження та відновлення здоров'я, культурного розвитку робочої сили, що забезпечує, у тому числі, відповідну продуктивну працю, її культуру та стиль поведінки працівника. Іншими словами виникають нові вимоги до відтворення продуктивних сил в умовах реструктуризації економіки регіону.

Список використаних джерел:

1. Harvard Business School Institute for Strategy & Competitiveness. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.isc.hbs.edu/about-the-institute/Pages/default.aspx>
2. Хвесик М. А. Розміщення продуктивних сил та регіональна економіка: [навч. посібник] / М. А. Хвесик, Л. М. Горбач, П. П. Пастушенко. — К. : Кондор, 2009. — 344 с.
3. Гукасьян Г. М. Экономическая теория: [учеб. пособие] / Г. М. Гукасьян. — [3-е изд.]. — СПб. : Питер, 2010. — 512 с.
4. Кириленко В. В. Економіка: [навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів] / В. В. Кириленко. — Тернопіль: Економічна думка, 2002. — 193с.
5. Економічна енциклопедія [Текст] : у 3-х томах. Т. 3. / [ред. С. В. Мочерний]. — К. : Видавничий центр "Академія", 2002. — 952 с.
6. Розміщення продуктивних сил України: [навч. — метод. посібник для самост. вивч. дисц.] / [С. І. Дорогунцов, Ю. І. Пітюренко, Я. Б. Олійник та ін.]. — К. : КНЕУ, 2000. — 364 с.

References:

1. Harvard Business School Institute for Strategy & Competitiveness. [Online], <https://www.isc.hbs.edu/about-the-institute/Pages/default.aspx> (Accessed 14 Aug 2018).
2. Khvesyk, M.A. Horbach, L.M. and Pastushenko, P.P. (2009), *Rozmischennia produktyvnykh syl ta rehional'na ekonomika [ucheb. posobyie]*, Kondor, Kyiv, Ukraine.
3. Gukas'jan, G.M. (2010), *Jekonomicheskaja teorija [ucheb. posobie]*, 3rd ed, Piter, Sankt Peterburg, Rossija
4. Kyrylenko, V.V. (2002), *Ekonomika [navch. posib. dlia studentiv vyschykh navchal'nykh zakladiv]*, Ekonomichna dumka, Ternopil', Ukraine.
5. Mochernyj, S.V. (2002), *Ekonomichna entsyklopediia*, Vydavnychyj tsentr "Akademiiia", Kyiv, Ukraine.
6. Dorohuntsov, S.I. Pitiurenko, Yu.I. Olijnyk, Ya.B. (2000), *Rozmischennia produktyvnykh syl Ukrainy [navch. — metod. posibnyk dlia samost. vyvch. dysts.]*, KNEU, Kyiv, Ukraine.

Keywords: region; economic restructuring; productive forces; restoration of productive forces; the structure of production.

Ключові слова: регіон; реструктуризація економіки; продуктивні сили; відтворення продуктивних сил; структура виробництва.

Ключевые слова: регион; реструктуризация экономики; производительные силы; воспроизводства производительных сил; структура производства.

Рецензент: В. Ф. Проскура, завідувач кафедри менеджменту та управління економічними процесами Мукачівського державного університету доктор економічних наук, професор

Перевірено на плагіат: <https://corp.unicheck.com/library/viewer/report/8763675>